

ทิศทางและแนวโน้มการเคลื่อนไหว ด้านการศึกษาวิจัยทางภาษาและวัฒนธรรม

○ โสฬส ศิริไสย์ *

ชั่วร้อยละที่ผ่านมา สังคมเคยเชื่อกันว่างานวิจัยเป็นหน้าที่ของ “เทคโนแครต” ในการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผล เพื่อเสนอต่อผู้บริหาร สำหรับการวางแผนและตัดสินใจต่อไป แต่ผลที่ได้ก็คือ “องค์ความรู้” มักไปไม่ถึงคนที่มีอำนาจในการวางแผนและตัดสินใจ ด้วยเหตุผลหลายประการ ได้แก่

ประการที่ 1 องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัย “ข้ามปี” มักเป็นองค์ความรู้ที่ตกยุค ไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารนำไปใช้ในการตัดสินใจไม่ได้ ในที่สุด ความรู้ที่วางนี้ก็ถูกปล่อยให้ “นอนนิ่ง” อยู่บนหนังสือ

ประการที่ 2 องค์ความรู้บางอย่างอาจไม่ตกยุค แต่ก็ไม่ถึงคนที่มีอำนาจในการตัดสินใจ หรือผู้นำไปใช้ประโยชน์อยู่ดี เพราะเข้าใจได้ยาก ปัญหาเรื่องการสื่อสารระหว่างผู้สร้างกับผู้ใช้ความรู้จึงกลายเป็นประเด็นสำคัญ

ประการที่ 3 ปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ เป็นไปได้ว่าโครงการวิจัยบางโครงการอาจมีการตัดสินใจในรายละเอียดบางอย่างล่วงหน้าไปแล้ว แต่องค์ความรู้ที่มีคุณค่าบางประการในโครงการนั้นๆ อาจไปกระทบกระเทือนต่อกระบวนการตัดสินใจ จึงทำให้โครงการดังกล่าวถูก “เมิน” นับว่าน่าเสียดายสำหรับความอุตสาหะและความพยายามที่ไม่มีโอกาสได้เผยแพร่

ด้วยเหตุผลสามประการที่กล่าวมาข้างต้น หน่วยงานที่สนับสนุนงานวิจัยบางแห่งจึงหาทางออกด้วย

การหันมาสนับสนุนให้คนที่ต้องใช้ความรู้จากการวิจัยมาเป็นผู้วิจัยเสียเอง และก็ประสบความสำเร็จพอสมควร โดยเฉพาะในกลุ่มชาวบ้านซึ่งนำปัญหาชีวิตสาธารณะที่ทุกคนเผชิญร่วมกันมาเป็นตัวตั้ง มีตัวอย่างดีๆ มากมาย แต่น่าเสียดายที่งานวิจัยแบบ “ผู้สร้างคือผู้ใช้” ยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในแวดวงของผู้บริหารราชการแผ่นดิน ในระดับชาติ นักวิจัยที่ไม่ยอมทอดทิ้งจึงนำความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัยออกมาเผยแพร่ทางสื่อมวลชนเพื่อประกาศให้โลกรู้ ความรู้บางอย่างถูกนำไปผูกกับประเด็นสาธารณะและผู้บริหารเข้ามาดำเนินการต่อ แต่ความรู้ประเภทนี้มักเป็นความรู้ที่ออกมาจากห้องทดลองปฏิบัติการ สามารถนำไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้

ส่วนความรู้ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมซึ่ง “กินไม่ได้ ขายไม่ได้แบบจานด่วน” จะสามารถวางตัวอยู่ในกระแสวิจัยร่วมสมัยได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่านำมาขบคิด โดยเฉพาะการที่มหาวิทยาลัยมหิดลประกาศตนเป็น “มหาวิทยาลัยวิจัย” (Research University) และต้องเป็นงานวิจัยที่มีคุณภาพ มีมาตรฐานสูงได้รับการยอมรับในระดับสากล ดังนั้น จึงเกิดคำถามขึ้นมาว่า สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหิดล ควรวางทิศทางการวิจัยของตนเองอย่างไร

*อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องนี้ อยากนำเอาอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหิดลมาวิเคราะห์ก่อนเป็นอันดับแรก เพราะอาจช่วยให้เห็นวิธีคิด (Concept) บางอย่างที่ชอบอยู่ลึกๆ และอาจนำมาเป็นจุดเชื่อมโยงของบทบาทของศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกันได้ดียิ่งขึ้น

กระบวนทัศน์ (Paradigm) ที่ครอบงำความเป็นตัวตนของมหิดล คือ กระบวนทัศน์ทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ (Health Science) ซึ่งก็จริง เพราะมหิดลเริ่มต้นจากจุดนั้น แต่ถ้าหากยึดติด และหยิบยกเอากระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์สุขภาพมาเป็นหลักชัย เห็นที่ศาสตร์อื่นๆ ที่ “จับเข้มยึดตายไม่เป็น” คงจะลำบาก ดังนั้น เพื่อไม่ปล่อยให้ตนเองตกขบวน ต้องมองกระบวนทัศน์ของมหิดลให้ทะลุ

มหาวิทยาลัยมหิดล ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อยืนหยัดเคียงข้างคนที่มีความทุกข์ โดยเฉพาะทุกข์จากการเจ็บป่วย และต้องการการดูแลรักษาที่ถูกวิธี โดยคนของมหิดลถูกอบรมสั่งสอนให้เข้าใจคนที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก มีเมตตาธรรม มองเห็นทุกข์ของคนอื่น เหมือนทุกข์ของตนเองที่จะต้องได้รับความเอาใจใส่อย่างเต็มที่

นี่คือ “จิตวิญญาณ” อันแท้จริงของความเป็นมหิดล และอาจอนุโลมให้เป็นฐานคิดหลัก (Key Concept) หล่อหลอมตัวตนของนักศึกษาทุกคนได้อีกด้วย เชื่อว่าหากนำเอาจิตวิญญาณดังกล่าวมาเป็นตัวตั้ง ก็จะเป็นการเปิดทางให้ศาสตร์อื่นๆ ที่นอกเหนือจากศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ สามารถเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหิดลได้ไม่ยาก และเท่าที่ปรากฏ หน่วยงานใหม่ๆ ของมหาวิทยาลัยก็ล้วนงอกเงยขึ้นมาจากฐานของจิตวิญญาณที่ยืนหยัดอยู่เคียงข้างคนตกทุกข์ได้ยากทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นศูนย์สิทธิมนุษยชน และที่เกิดขึ้นล่าสุดได้แก่ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี เป็นต้น

การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์การสร้างอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล อาจช่วยให้เข้าใจทิศทางและเป้าหมายการวิจัยของสถาบันฯ สามารถปรับ

ให้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับมหาวิทยาลัย และเกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

แล้วตัวตนของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม คือใคร แน่นนอนว่าสถาบันฯ คือผู้สร้างองค์ความรู้เพื่อเชิดชูคุณค่าความหลากหลายทางวัฒนธรรม (We are cultural diversity advocate.) เหตุผลคือ สถาบันฯ ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ รวมทั้งชาวไทยชนบทตามท้องถิ่นต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 และได้สะสมองค์ความรู้ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปแบบของงานวิจัยของอาจารย์และนักวิจัย รวมทั้งการผลิตบัณฑิตให้สามารถสร้างความรู้เองได้

ปัจจุบันอัตลักษณ์ หรือความเป็นตัวตน (Identity) ของกลุ่มชาติพันธุ์และชาวชนบท ซึ่งเป็นคนในสังคมชายขอบ และกำลังได้รับความกระทบกระเทือนจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี บางกลุ่ม ถูกกีดกันออกจากความเป็นคนไทย ทำให้เสียสิทธิประโยชน์ ได้รับการดูแลเหยียดหยามจากคนในสังคม คนเหล่านี้กำลังมีความทุกข์เพราะ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ถูกทำลาย คำถามที่ว่า “ทำอะไร กลุ่มคนเหล่านี้จึงจะมีกำลังอำนาจ สามารถพึ่งตนเอง หรือกำหนดอนาคตของตนเอง และได้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับมา” ล้วนเป็นโจทย์การวิจัยที่ทำนายทั้งสิ้น

“หากศึกษาวิจัยเรื่องเหล่านี้แล้ว สังคมไทยได้อะไร” เป็นคำถามที่ใครๆ ชอบถาม ถึงแม้อนิสงส์ของงานวิจัยทางด้านภาษาและวัฒนธรรม จะไม่แสดงผลให้ปรากฏในทันทีทันใด แต่ผู้เขียนก็ยินดีใช้เวลาอธิบายให้คนที่มิตศนคติแบบบริโภคนิยมว่า การศึกษาวิจัยเหล่านี้คือกระบวนการทำนุบำรุงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็น “ทรัพยากร” ที่สำคัญของประเทศ

ความหลากหลายทางด้านภาษาและวัฒนธรรม เป็นมรดกของมนุษยชาติที่ใช้เวลาสั่งสมตกผลึกภายใต้เงื่อนไขของกาลเวลาที่ยาวนาน เป็นคุณสมบัติคู่ขนานของความหลากหลายทางทรัพยากรชีวภาพ การทำนุบำรุงภาษาและวัฒนธรรม หมายถึง การทำนุบำรุงองค์ความรู้ในการเข้าถึงคุณค่าของทรัพยากร เพื่อยัง

ประโยชน์แก่มนุษยชาติโดยส่วนรวม การสูญเสียความหลากหลายทางวัฒนธรรมย่อมหมายถึงการสูญเสียทรัพยากรชีวภาพ และทำให้ต้นทุนการสืบค้นหาคุณค่าของทรัพยากรชีวภาพสูงขึ้นโดยไม่จำเป็น นี่เป็นเพียงแค่การมองในมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น

ยิ่งเมื่อมองในเชิงคุณค่าเพื่อยกระดับจิตสำนึกของพลเมืองแล้วไซ้ ยิ่งเห็นประโยชน์มากขึ้น เราจะพบว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ที่สำคัญ เพราะการที่พลเมืองเห็นคุณค่าบุคคลอื่นที่มีภาษาพูด ประเพณี วิธีคิดที่ไม่เหมือนกับตนนั้น เป็นการเปิดโลกทัศน์เพื่อการเรียนรู้ที่มีคุณค่าต่อตนเองและสังคมอย่างยิ่ง ทำให้คนมีขันติ เข้าใจความแตกต่าง ไม่เอาตนเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินความถูกต้องของคนอื่น นี่คือฐานของการอยู่ร่วมกันแบบประชาธิปไตย และสันติสุข

สามสิบปีที่ผ่านมาสถาบันฯ ได้สะสมองค์ความรู้ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมไว้มากพอควร แต่จะย่ำเท้าอยู่กับที่ไม่ได้ จำเป็นจะต้องค้นหาทิศทางการวิจัยใหม่ๆ ต่อไป โดยการต่อยอดจากฐานความรู้เดิม ผู้เขียนมองว่า ประเด็นการวิจัยใหม่ๆ ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาประเทศ ควรมุ่งเน้นศึกษากระบวนการเรียนรู้ความแตกต่าง (Diversity Learning) การปฏิสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม (Multicultural Interaction) การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม (Cross-cultural Communication) การศึกษาภาษาในเชิงวาทะวิเคราะห์ (Discourse Analysis) การถอดรหัสความหมาย เพื่อความเข้าใจวิธีคิด การใช้เงื่อนไขทางวัฒนธรรมเพื่อลดความขัดแย้งในสังคม การทำนุบำรุงความหลากหลายและการวางแผนภาษาในระดับชาติ (National Language Planning) เป็นต้น

นอกจากนี้ จะต้องสนใจกลุ่มเป้าหมายใหม่ โดยผู้เขียนมองว่า วัฒนธรรมไม่ได้เกาะติดอยู่กับความเป็นชาติพันธุ์ หรือคนที่สามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองไว้ได้เท่านั้น แต่น่าจะรวมความถึงกลุ่มคนอื่นๆ ที่พยายามสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนขึ้นมาใหม่ ในท่าม

กลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น กลุ่ม "วัยโจ๋" กลุ่มผู้หญิง เกย์ หรือเลสเบี้ยน ซึ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มใหม่ที่น่าจับตามองด้วยเช่นกัน

ทิศทางการวิจัยทั้งหมด ควรนำไปสู่การตอบโจทย์ของประเทศไทยว่า พลเมืองไทยสมัยใหม่จะอยู่ร่วมกันภายใต้ความหลากหลายได้อย่างไร และมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแบบไหนจึงจะไม่เกิดความขัดแย้ง และเมื่อเกิดปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ จะหาทางออกได้อย่างไร ภายใต้วิธีการแบบไหน เป็นต้น

เป้าหมายในเชิงปรมาัตถ์ (Ultimate Goal) ของการวิจัยภาษาทางวัฒนธรรม คือ การสร้างบุพนิมิตใหม่ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทำให้ประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งสันติวิธี คนสังกัดเชื้อชาติและวัฒนธรรมใดก็ตามที่เดินผ่านเข้ามาใน "ดินแดนขวานทอง" จะต้องรู้สึกถึงความสงบร่มเย็น เชื้ออาหารต่อเพื่อนมนุษย์ไม่แบ่งเขาแบ่งเรา

